

«Com que hi ha tanta grip, han hagut de clausurar la Universitat»

Lluís Bonada

QUÈ ÉS LA PRIMERA FRASE D'UN TEXT LITERARI? És tan sols una «entrada en situació», una «presentació d'ambient», l'«anunci del tema»? Hi ha molts escriptors, fins i tot escriptors importants —Thomas Mann, per exemple, és el primer que ens ve al cap—, que creuen que és només això. El lector, o bé el crític, pensen aquests escriptors, no el jutjarà pas per la primera frase. Esperarà a llegir-ne unes quantes abans de decidir si continua endavant o se'n desinteressa. Molts escriptors pensen que la primera frase es pot destinar a anunciar el nom d'un personatge, protagonista o no, diguem-ne en moviment, en acció —física o mental—, sense atribuir-li cap més característica que la de dir-se Pau Ràfols o Maria Puig, John McCallister o Marilyn Ford. És a dir, sense avançar-ne cap detall susceptible d'iniciar la seva familiarització amb el lector. Poden també relacionar-lo amb un fet purament circumstancial, un fet anecdòtic que no adquirirà cap repercussió en l'acció ni hi aportarà res de significatiu.

D'altres vegades, l'única dada que apareix a la primera frase és un fet circumstancial. El marc, buit de personatges. Per exemple, l'esment d'un lloc —ciutat, barri, casa— «vivi-ficat» pel temps atmosfèric del moment. Així, és possible llegir que aquell dia plovia, encara que la pluja o el cel serà no acabin de tenir mai la més petita rellevància: no influirà en els esdeveniments ni afectarà el comportament o el pensament dels personatges.

Alguns d'aquests escriptors creuen, de més a més, que l'escriptor no està obligat a exhibir la seva personalitat literària des de la primera frase. Si s'ha de dir que de la ciutat a la casa del personatge hi ha tres hores de tren, com pot l'escriptor mostrar-hi la seva personalitat?

Josep Pla no és d'aquesta mena d'escriptors. Josep Pla —com Proust, Stendhal, García Márquez, Céline, Borges, Genet, Rodoreda, Sterne, Austen, Joan Fuster, Monzó, Traba-l, Kafka i tants d'altres— és dels que creuen que la primera frase no és tan sols una «entrada en situació», que la primera frase no s'ha de limitar a «presentar el tema» i que no s'ha de destinar a fets irrelevants o circumstancials. Josep Pla és dels que creuen que la primera frase no és cap frase prèvia ni cap «pròleg», perquè la primera frase és ja el text en tota la

seva plenitud. I, a més, és una cosa molt important: la targe-ta de visita de l'escriptor. Des de la primera frase, amb la pri-mera frase, l'escriptor ja ens pot dir el que és, de quin peu calça, sovint fent-nos saber de quin peu no calça.

La frase més ajustada al geni de la llengua

La primera frase d'*El quadern gris* és la següent: «Com que hi ha tanta grip, han hagut de clausurar la Universitat». És la primera frase, ha dit l'autor, d'un dietari, una frase datada en un dia d'un mes d'un any determinats.

La primera característica de la frase és la fluïdesa. El lector corrent es troba amb una frase destinada únicament a ser llegida, no pas a ser admirada. No hi ha cap paraula digna de ser admirada per si mateixa, pel seu caràcter de paraula insòlita. Insòlita per arcaica o culta, per exemple. La construcció sintàctica és també la més normal, és a dir, la més ajustada al geni de la llengua. Pel que fa al so, no hi trobem cap «soroll» que distregui la lectura, ni agradable ni desagradable. No hi ha cap ritme fix ni es produeix cap concordança o cap coincidència, diguem-ne poètica, d'accents i sons. El lector, per tant, no s'aturarà a contem-plar-la. Es limitarà a comprendre-la, a copsar-ne el contin-gut, i s'afanyarà a llegir la segona per saber si hi ha tanta informació com en la primera.

Hi trobem ja, a partir d'aquesta anàlisi, una declaració d'objectius. Sabem que l'escriptor ha triat una determinada mena de literatura i en refusa una altra de forma radical, sense renuncis de cap mena.

La frase és destinada a informar el lector de la conse-qüència (Universitat clausurada) d'un fet (la grip). En altres paraules, de la causa (la grip) i del seu efecte (Univer-sitat clausurada). La grip i la clausura de la Universitat són els dos fets relacionats, els dos únics fets de la frase. L'escriptor tenia l'opció d'utilitzar la locució més explícita, és a dir, «a causa», en comptes de «com que». Vegem-ho: «A causa de la passa de grip, han hagut de clausurar la Uni-versitat». Aquesta construcció té uns defectes que la de Pla evita. Per exemple, el de donar una rellevància innecessà-

riament excessiva a informar de la relació, causal, que hi ha entre els dos fets. Excessiva perquè el que es pot dir de la forma més senzilla és sempre millor. En aquest cas, una locució conjuntiva, «com que», en comptes d'una de preposicional de molta més força fonètica, «a causa», té un clar avantatge. El «com que» –la locució conjuntiva causal més freqüent de la llengua catalana, segons Antoni Maria Badia i Margarit– llisca millor en l'exercici de la lectura. Gairebé es pot llegir sense llegir-lo. Té el mínim de contingut, de funció, que cal per lligar els dos fets sense la major presència del «a causa». De la lectura de la frase de Pla el lector reté dos fets –la grip i la clausura– i, en segon lloc, la seva relació. De la segona opció retindria, al mateix nivell, tres fets, tres paraules, tres conceptes: la grip, la clausura i la causa. Si es vol, reté un fet, el fet més important, la clausura de la Universitat, i, en segon lloc, la causa del fet: la grip. Aquest, el fet causal, hi és secundari.

Trobem aquí un dels principis sagrats de la ideologia estilística planiana: la preeminència clara del fet. És a dir, la preeminència de les paraules sobre els enllaços sintàctics. La preeminència del substantiu i l'adjectiu sobre la conjunció i la preposició. En expressió planiana, la preeminència dels fets, idees o conceptes sobre «la gramàtica».

El «com que» dona a la frase, millor que «a causa de», la seva funció constructiva específica. És el ciment que fixa maó amb maó, paraula amb paraula, bo i deixant el menor espai possible entre maó i maó. No cal dir que encara ens allunyàriem de Pla si construïssim la frase amb «per raó de» –per cultista– o «com a conseqüència de», per excessivament llarga.

Podem trobar-hi més coses, en aquesta primera frase d'*El quadern gris*. En primer lloc un recurs típic de l'escriptor: el de l'interès creixent. El fet principal és col·locat al final de la frase. La frase no es pot copsar fins que no s'arriba a la darrera paraula. Ja sabem que això era una mania, una obsessió planiana. L'escriptor ens ho ha dit moltes vegades: els escriptors dolents deixen caure la frase, construeixen frases amb forma de cua de peix, és a dir, amb interès decreixent. Si capgirem la frase i la comencem amb la clausura de la Universitat, la frase cau perquè la causa, la grip, és un fet secundari, aquí. L'important, per als fets que ens explicarà després, per al fet que ha de fer vida de poble durant el curs universitari, és que han clausurat la Universitat. Per culpa de la grip? D'acord. Per culpa del que sigui. Tant li fa.

Una frase sense afectació retòrica o col·loquial

Hem dit que la frase de Pla refusa un determinat tipus de literatura, la que opta a allunyar-se del geni de la llengua amb l'afectació. Però podem dir que és una frase col·loquial? Una frase col·loquial en el sentit que imita o simula imitar el parlar espontani de la gent quan xerra amb la gent? Crec que no. No hi ha en la frase cap, diguem-ne, «imperfecció sintàctica populista» o bé construcció típicament oral o bé

PABLO - AIEMB

col·loquialisme, en el sentit que ho fan servir, pel que fa a la primera característica, una Mercè Rodoreda o, pel que fa a la segona, un Joan Fuster, sempre intentant simular que xerra des de la taula del bar, amb els amics. Calia deixar ben clar això abans de continuar.

Aquesta primera frase té una altra virtut, una virtut de gran escriptor. La de relacionar el fet individual amb el fet d'interès col·lectiu. La vida personal influïda, determinada per un fet d'interès general. L'Aureliano Buendía de García Márquez recorda, llegim en la primera frase de *Cien años de soledad*, un fet històric, històric per a la comunitat, i alhora personal: el dia que el pare el va portar a veure el glaç. Hi ha hagut una passa de grip i s'ha tancat la Universitat: dos fets que a ben segur influiran en la vida del narrador-protagonista (llegim un diari, no ho oblidem). Sabem que és un fet rellevant que té la seva influència en la vida del narrador-protagonista perquè es troba anotat just a l'inici del dietari, més ben dit, a l'inici de la nota d'un dia. La segona frase confirmarà la rellevància del fet. Justificarà que el narrador li hagi destinat la primera frase.

La frase també és modèlica, modèlicament planiana, pel que fa a l'economia expressiva. Cal dir explícitament que el narrador-protagonista és un universitari? Pla creu que no per una raó de formació literària. Perquè sap que els bons escriptors trien tan sols fets rellevants, ja des de la primera frase, i si el narrador-protagonista no fos universitari no hauria parlat del fet. Sembla una cosa elemental, de calaix, però no tots els escriptors ho veuen així. Pla, doncs, ens diu que el narrador-protagonista és universitari sense dir-ho explícitament. Després sabrem que el fet té, en el seu cas, una rellevància més gran, perquè això li permet tornar al poble. Per a un universitari de Barcelona el tancament per un període de temps indeterminat de l'Universitat no

té la importància que té per a un de fora. Tot això justifica encara més que hagi destinat la primera frase a la clausura de la Universitat.

Aquesta primera frase també condensa el to específic del dietari. Evita caure en l'espontaneïtat del dietari real, de l'atzar del dietari real. L'autor d'un dietari autèntic escriuria una frase tècnicament tan elaborada? Potser començaria dient: «He tornat a casa». O bé «Han clausurat la universitat». En començar amb una frase més pensada, podem intuir que al darrere del dietari hi ha alguna cosa més que un dietari.

Hem dit que la frase és neta del més petit toc d'afectació literària o col·loquial. Però també és neta de qualsevol moda literària, de construccions posades de moda per escriptors de prestigi. En altres paraules, és neta d'influències. Pot dir això Mercè Rodoreda, per exemple? Hi ha escriptors, excel·lents escriptors, com ho és Mercè Rodoreda, que creuen que els millors novel·listes del segle -Joyce, Faulkner, Hemingway, etcètera- descobreixen uns recursos expressius, estilístics, que superen i deixen caducs els anteriors. El famós monòleg interior i la sonsònia de les paraules i les frases lligades per la conjunció «i» han tingut resultats positius i espectaculars, però han «datat» els textos per sempre més. Pla, potser perquè no tenia la cotilla del gènere novel·lesc, no ha de seguir cap moda estilística més o menys codificada, i per això, la primera frase d'*El quadern gris* és tan jove com quan va ser escrita l'any 1966. No ha envellit gens, ni ha fet teranyines. No solament perquè evita la mala literatura afectada o la mala literatura col·loquial, sinó també perquè evita la bona literatura del moment. Perquè evita parlar per la veu dels altres.

Lluís Bonada és periodista i crític literari.